

**CHO'LLANISHGA QARSHI QONUNCHILIKNI
TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI VA XORIJIY TAJRIBA**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10649486>

Musayev Navruzjon Eshberdi o'g'li
*"OCTOBANK" AJ Muammoli aktiolar
bilan ishlash departamenti direktori*

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda Markaziy Osiyo tabiiy geografik o'lkasidagi cho'llar va ularning o'ziga xos geografik xususiyatlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar

Cho'l, erg, zona, mo'tadil, subtropik, qumoq, lyoss, texnogen, voha, gil, taqir, sho'rxok, harorat, iqlim, qoq, tog', adir, soy.

O'zbekiston Osiyo mintaqasidagi davlatlar orasida birinchilar qatorida BMTning Cho'llanishga qarshi kurash konvensiyasiga a'zo bo'lgan. Ushbu Konvensiya 1995 yil 31 avgustda O'zbekiston parlamenti tomonidan ratifikatsiya qilinib, 1996 yildan kuchga kirgan. Bugungi kunda mazkur Konvensiyaga 196 ta davlat a'zo hisoblanadi. Qurg'oqchilik – ekinlarning hosildorligini yo'qolishi, o'rmon yong'inlari va suv tanqisligi natijasida insonlar hayotining barbod bo'lishi nuqtai nazardan eng daxshatli tabiiy ofatlardan biridir. So'nggi yillarda oziq-ovqat va suv tanqisligi, kuchli qurg'oqchilik tufayli yuzaga kelgan o'rmon yong'inlari kuchaygan. Yerning tanazzulga uchrashi va iqlim o'zgarishi natijasida kuchaygan qurg'oqchilik ayniqsa shiddatli tus olmoqda. Bunday tashvishli holat 2000 yilga nisbatan 29 foiz ko'p va har yili 55 mln. kishiga ta'sir qiladi. Eng achinarlisi, 2050 yilga borib qurg'oqchilik dunyo aholisining to'rttdan uch qismiga ta'sir qilishi mumkinligi taxmin qilinmoqda. Hozirgi kunda O'zbekistonning 70 foiz yoki 31,4 mln gektar yeri qurg'oqchil maydonlar bo'lib, ular asosan tabiiy sho'rlangan, ko'chma barxan qumliklar va qumliklardan iborat cho'l hamda issiq garmsel shamollari ta'siridagi hududlardir. Orol dengizi suv sathining qurishi tufayli O'zbekistonda yana qo'shimcha 3 mln gektardan ortiq maydonda Orolqum paydo bo'ldi. Natijada ushbu mintaqada ekologik muhit yomonlashib, cho'llanish jarayonlari yanada kuchaydi va ko'plab ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirdi.

2021-yilning cho'llanish va qurg'oqchilikka qarshi kurash kuni nishonlanadigan 17-iyun sanasi degradatsiyaga uchragan yerlarni tiklash va sog'lom yer maydonlarini yaratish mavzusiga bag'ishlanadi. Buning natijasida iqtisodiyotning barqarorligi ta'minlanadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi, aholining

daromadlari oshadi va oziq-ovqat xavfsizligi mustahkamlandi. Shuni alohida ta'kidlash zarurki, yerlarni qayta tiklash bioxilma-xillikni saqlashga hissa qo'shadi. Yerning isishiga ta'sir etuvchi atmosfera uglerodining yerda saklanib kolishi tufayli, iqlim o'zgarishi jarayoni sekinlashadi. Shuningdek, bu iqlim o'zgarishi oqibatlarining yumshashiga olib kelishi va COVID-19 pandemiyasi tugagach, "yashil" tiklanishga asos bo'lishi mumkin. O'zbekistonda 2017-yildan buyon CADI – "Markaziy Osiyodagi cho'llar bo'yicha tashabbus" loyihasi amalga oshirilib kelmoqda. Ushbu loyiha Birlashgan Millatlar oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO) tomonidan amalga oshirilib, Germaniya hukumati tomonidan moliyalashtirilmoqda. Tashabbus, global ahamiyatga ega bo'lgan noyob ekotizimli mo'tadil cho'llarni saqlash va ulardan barqaror foydalanishga qaratilgan. Ular qushlar, shuningdek, yovvoyi tuyoqli hayvonlar uchun muhim migratsiya mintaqalaridir, – deya ta'kidlaydi CADI loyihasining O'zbekistondagi Milliy koordinatori Narimon Nishonov.

– O'zbekiston bilan bir qatorda, Qozog'iston va Turkmaniston ham CADning maqsadli mamlakatlaridan hisoblanadi. O'zbekiston hududining yarmidan ko'prog'i cho'llar bilan qoplanganligi, bu eko-tizimlarning mamlakatimiz uchun muhim ahamiyatini tasdiqlaydi. Bugungi tadbirda keng manfaatdor shaxslar doirasi uchun o'quv kursi o'tkazib, ularni tabiiy resurslarni kompleks boshqarish, shuningdek, er resurslarini barqaror boshqarish bo'yicha eng samarali texnologiyalar bilan tanishtirildi. Markaziy Osiyo davlatlari va AQSh iqlim inqirozini yengish to'g'risida qo'shma bayonot qabul qildi. Unda aytilishicha, iqlim o'zgarishi mintaqada suv mavjudligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, cho'llanish va tuproq degradatsiyasini tezlashtirmoqda.

Xalqaro ilmiy jamoatchilikning e'tirof etishicha, cho'llanish dunyoning barcha regionlaridagi mamlakatlar uchun juda ham katta iqtisodiy, sosial va ekologik muammo bo'lib hisoblanadi. Hozirgi davrning eng keskin global muammolaridan biri ekologik tizimga antropogen yukning oshib borishi natijasida deyarli barcha turdagi landshaft majmualarining degradatsiyalashib borishidir.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan Xalqaro Konventsiyada cho'llanish jarayoniga shunday ta'rif berilgan: «cho'llanish qurg'oqchil, chala qurg'oqchil va quruq gumidyoni rayonlarda turli xil omillarning, iqlim o'zgarishi va inson faoliyati ta'siri natijasida erlarning degradatsiyalanishidir». (O'zbekiston Respublikasida cho'llanishga qarshi kurashish harakatining Milliy dasturi, 1999, 3-bet). Shuning uchun Birlashgan Millatlar Tashkilotining Hukumatlararo qo'mitasi tomonidan cho'llanishga qarshi kurashish va qurg'oqchilikni yumshatish bo'yicha 1994 yil 17 iyunda Parijda Konvensiya qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi ham cho'llanish va qurg'oqchilik oqibatlariga qarshi kurashishning muhimligini e'tiborga olib, 1995

yilda cho'llanishga qarshi kurashish Xalqaro Konventsiyaga qo'shildi. Hozirgi kunda bu Konventsiyaga qo'shilgan mamlakatlarning soni 139 tadan oshdi.

Cho'llanish - bu atrof muhitdagi ekotizimlarning unumdor erlar hosilining kamayishi, degredatsiyalanishi, iqlimning quruqlashishi, cho'l hududlarining kengayishi va hakovolar. O'rta Osiyo hududida cho'llanish jarayonini quyidagicha ta'riflashimiz mumkin: cho'llanish butun insoniyat tarixi davomida kuzatilmoqda; ekologik o'zgarishlarni yuzaga keltirishda tabiiy omillar bilan birgalikda antropogen omillarning o'rnini ham muhim bo'lib sanaladi; cho'llanish asta-sekin rivojlanuvchi jarayon bo'lib hisoblanadi va albatta shamol eroziyasi, bir xil bo'lmagan relief shakllariga, ko'chib yuruvchi qumlar harakati, qum tepaliklarining hujumiga bog'liq holatda rivoj topadi.

Qozog'iston Respublikasi hukumati cho'llanishga qarshi kurash bo'yicha Milliy harakatlar rejasini qabul qildi. Yanvar oyida Qozog'iston Respublikasi hukumati tomonidan Qozog'iston Respublikasida 2015 yillarga mo'ljallangan cho'llanishga qarshi kurash dasturi tasdiqlandi. Hukumatning tarmoq dasturlari sonini optimallashtirish munosabati bilan ushbu dastur bekor qilindi va 2010-2014 yillarga mo'ljallangan "Yashil rivojlanish" dasturida atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha davlat o'rta muddatli dasturiga ushbu dasturning faqat ayrim tadbirlari kiritildi. Qozog'iston Respublikasining "yashil iqtisodiyot"ga o'tish konsepsiyasi cho'llanish muammosining jiddiyligini tasdiqlaydi va "yashil" qishloq xo'jaligi tamoyillariga amal qilishni taklif qiladi, masalan: a) yerlarning degradatsiyasining oldini olish va degradatsiyaga uchragan yerlarni qayta tiklash. yerlar; b) o'tlarning ortiqcha boqishining oldini olish; v) suvdan samarali foydalanish; d) resurslardan oqilona foydalanish; e) chiqindilarni minimallashtirish va qayta foydalanish; e) karbonat angidridni ushlab.

GEF - BMTTDning "Milliy harakatlar rejasini yangilashda, shuningdek, Qozog'istonda cho'llanishga qarshi kurash to'g'risidagi BMT konventsiyasini amalga oshirish doirasidagi faoliyat natijalarini hisobot va tahlil qilish jarayonida qo'llab-quvvatlash" loyihasi doirasida "Strategik Qozog'iston Respublikasida 2025 yilgacha cho'llanishga qarshi kurashish chora-tadbirlari".

Hukumatimiz tomonidan 2000-yilda cho'llanishga qarshi kurashish bo'yicha Milliy harakatlar dasturi va 2006-2016-yillarda yerlarni barqaror boshqarish bo'yicha milliy asos dasturi qabul qilindi. Bu dasturlar yerdan barqaror foydalanishni rivojlantirish, ekin maydonlarining unumdorligini oshirish va qishloq joylarda qashshoqlikni kamaytirishga qaratilgan. 2000-2007 yillarda barqaror yer boshqaruvi va ilg'or qishloq xo'jaligi amaliyoti bo'yicha ko'plab tajriba loyihalari muvaffaqiyatli amalga oshirilganiga qaramay, yerlarning degradatsiyasi, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining qisqarishi va qishloqlarda qashshoqlikning kuchayishi tufayli kichik o'zgarishlar sekinlashmoqda.

Qirg'iziston yuqoridagi dasturlarni to'liq amalga oshirish uchun o'z faoliyatini kuchaytirishi kerak. 2017-yil iyul oyida BMTTD-GEFning "Atrof-muhitga oid axborotni boshqarish va monitoring qilish milliy tizimini takomillashtirishni ta'minlash uchun institutsional va huquqiy salohiyatni mustahkamlash" loyihasi ko'magida BMT qarorlarini amalga oshirish bo'yicha idoralararo ekspert guruhining beshinchi yig'ilishi bo'lib o'tdi. Qirg'izistonda cho'llanishga qarshi kurash bo'yicha konventsiya bo'lib o'tdi. Ekspertlar guruhi ishtirokchilari yerlarning degradatsiyasi neytralligi bo'yicha maqsadlarni belgilash tashabbusini joriy etish va amalga oshirishda ilg'or harakatlar qilinmoqda.

Tojikiston Markaziy Osiyodagi cho'llanish oqibatlariga iqtisodiy jihatdan eng zaif davlatlardan biri hisoblanadi, chunki cho'llanishning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari atrof-muhit qochqiniga aylanishi mumkin bo'lgan aholi uchun katta qayg'uga tahdid soladi. Shu munosabat bilan mamlakatimiz eroziya va cho'llanishga qarshi kurash bo'yicha aniq tajriba loyihalarini ishlab chiqish zarurligini e'tirof etadi.

Turkmanistonda cho'llar hududning 80 foizini egallaydi va ekin va tabiiy erlar turli darajada cho'llanishga uchraydi. Cho'l va tog' oldi yaylovlari, sug'oriladigan yerlarning degradatsiyasi muammosiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatda Turkmaniston Atrof-muhitni muhofaza qilish va yer resurslari davlat qo'mitasining Cho'l, o'simlik va hayvonot dunyosi milliy instituti (NIPRZhM) faoliyat yuritadi. Milliy o'rmon dasturi, Iqlim o'zgarishi bo'yicha Milliy strategiya hayotga tatbiq etilmoqda, Yaylovlar to'g'risidagi qonun joriy etildi, Suv kodeksi qayta ko'rib chiqildi, Yer kodeksiga o'zgartishlar kiritildi, Iqlim o'zgarishi bo'yicha Milliy dastur qabul qilindi, Milliy harakat dasturi qabul qilindi. Cho'llanishga qarshi kurash dasturi qayta ko'rib chiqildi. Yer resurslaridan oqilona foydalanish va muhofaza qilish davlatimiz iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u 2030-yilga qadar strategiyada o'z ifodasini topgan.

O'zbekistonda qarshi kurash meliorativ holatni yaxshilash dasturi doirasida yerlarning meliorativ holatini yaxshilash bo'yicha aniq chora-tadbirlar orqali, ekologiya va iste'mol maqsadida yerdan muvozanatli foydalanish bo'yicha tajriba va ilg'or tajribalarni qo'llash, yangi innovatsion resurs tejovchi texnologiyalarni joriy etish orqali amalga oshirilmoqda. yerdan foydalanish tizimiga; barqaror oziq-ovqat tizimlarini ta'minlash, rivojlantirish, yaratish va qo'llab-quvvatlash uchun barqaror yer boshqaruvi amaliyotiga investitsiyalarni jalb qilish.

Respublikada cho'llanishning oldini olish, o'rmonlarni qayta tiklash va ihota o'rmonlarini ko'paytirish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, hozirgi vaqtda respublika hududining 70 foizi yoki 31,4 mln ga tabiiy sho'rlanishga, qum ko'chkilari, changli bo'ronlar va garmsellar tarqalishi ta'siriga

uchragan qurg'oqchil va yarim qurg'oqchil maydonlardan iborat. Orol fojiasi oqibatida 5,5 mln gektardan ortiq maydonli Orolqum cho'li vujudga kelgan.

Xulosa qilib aytganda, yerlar cho'llanishining oldini olish va qurg'oqchilikka qarshi kurashish sohasida amaldagi davlat boshqaruvi tizimi ushbu yo'nalishdagi ishlarni samarali muvofiqlashtirishni ta'minlash imkonini berilmayapti. Cho'llanishga qarshi kurashish, degradatsiyaga uchragan yerlarni qayta tiklash bo'yicha ishlarni olib borish samaradorligini oshirish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining xalqaro majburiyatlarini samarali bajarishni ta'minlanyapti.

Yer yuzida global miqyosda iqlim o'zgarishi, cho'llanish jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi zamonda, ayniqsa, bizning kam o'rmonli mintaqamizda, asosan qumli cho'l hududlarida o'rmonzorlar maydonlarini kengaytirish va yerlar degradatsiyasiga qarshi kurashish juda ulkan ahamiyatga ega. Bu muhim omil, shuningdek, cho'llanish va qurg'oqchilikka qarshi kurashish bo'yicha innovatsion loyihalarni ishlab chiqarishga keng tatbiq etish, mahalliy aholining cho'llanish va qurg'oqchilikka qarshi kurashish bo'yicha xabardorligini oshirish, yerlardan barqaror foydalanishni hamda amalga oshirish dasturlarini ishlab chiqib, amaliyotda qo'llashni tashkil etishni ham taqozo etadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Мирзиёев Ш.М. Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее Государство Узбекистан. Ташкент. Узбекистан, 2018.
2. Указ Президента Республики Узбекистан в стратегии действий по дальнейшему развитию республики Узбекистан. Ташкент. Адолат, 2017. Экологический Вестник, 2008. № 5-6. С. 29-30.
3. Парламентские слушания «О состояниях реализации программы действий по охране окружающей среды Республики Узбекистан». Ташкент, 2018. С. 14.
4. Хайитов Ёзил Косимович, Нурбек Ахмадович Тошбеков, Хамдамова Диловар Нуруллаевна. Гидрологические основы использования дренажных сетей (по премьере бухарской области). Monografia pokonferencyjna science. Research, development 26, 2020-28.02
5. Национальный доклад. О состоянии окружающей при- родной среды и использовании природных ресурсов в Республики Узбекистан(2008-201 I год). -Т.; "Chinor ENK", 2013.
6. www.ziyonet.uz.